

Розділ 9.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ НА РИНКУ ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

9.1. Дослідження механізмів інвестування на ринку природного газу

В загальному аспекті, ринок газу доцільно розглядати як спеціалізований товарний ринок, який водночас має універсальний характер, оскільки газ, будучи найбільш вживаним енергоресурсом, впливає на стан інших ринків товарів та послуг¹. Розглядаючи ринок природного газу як спеціалізований ринок, треба відмітити існування монополізованих суб'єктів, які, в свою чергу здійснюють вагомий вплив на інших суб'єктів газового ринку. З іншого боку, газовий ринок України розглядають як інституційну основу взаємодії газового сектору з усім господарським комплексом². Тому, варто підкреслити, що діяльність суб'єктів постачання природного газу є елементом господарської системи та виступає однією з вагомих складових усього комплексу функціонування газового ринку та є зв'язковою ланкою між іншими видами діяльності на газовому ринку. Разом з цим, на

¹ Ромашко О. М. Проблеми диверсифікації постачання газу в Україні. Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. Донецьк. 2011. С. 122.

² Полянська А.С. Основні напрями та механізми реформування газового ринку в Україні. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2011. № 720. С. 389.

думку багатьох науковців, сучасний стан нафтогазового сектору України взагалі та зокрема внутрішній ринок природного газу, незважаючи на здійснене законодавче реформування, зберігають ознаки відміченої монополії, мають низку проблем відносно недосконалої державної політики регулювання ринку, у тому числі інвестиційної.

Проблема залучення інвестицій в економіку України є вкрай актуальною у світі чисельних реформ, у тому числі енергетичної. Особливої актуальності вона набирає саме сьогодні, в умовах порушення балансу в господарській системі країни та довготривалого процесу побудови нової моделі ринку природного газу за європейськими параметрами. Слід зазначити, що залучення іноземних інвестицій є основним показником розвитку ринкових відносин будь-якої країни, гарантом підтримання та зростання рівня національної економіки країни. Але для цього повинна бути створена ефективна законодавча база, дієві механізми щодо забезпечення інвестиційної привабливості пріоритетних секторів економіки та галузей промисловості країни. Глобальна проблема полягає в тому, що на сьогодні національна інвестиційна політика та інвестиційна політика певних галузей не має системного характеру, про що неодноразово заявляли деякі науковці.

Питанням державної інвестиційної політики, інвестиційної діяльності та особливостей укладення інвестиційних договорів присвячене багато досліджень правознавців та економістів: О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменського, В. І. Кухар, В. К. Мамутова, О. П. Підцерковного, В. В. Поєдинок, В. В. Кафарського, О. Е. Сімсон, Л. Л. Гриценко, В. Ю. Полатай та ін. Так, В. І. Кухар¹ було здійснено дослідження господарсько-правового забезпечення державної інвестиційної політики в Україні. В свою чергу, О. Е. Сімсон² було проведено комплексне дослідження правових особливостей договорів інвестиційного характеру, а також сфери їх практичного застосування.

Зауважимо, що окремі питання інвестування щодо нафтогазової галузі зазвичай були предметом вивчення науковців-економістів. Так,

¹ Кухар В. І. Господарсько-правове забезпечення державної інвестиційної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2008. 23 с.

² Сімсон О. Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2001. 24 с.

Т. В. Савчук було досліджено питання вдосконалення оцінювання ефективності використання інвестованого капіталу нафтогазовими підприємствами, В. В. Лукаш були дослідженні проблеми залучення іноземних інвестицій в підприємства газотранспортної системи України, Х. В. Горбовою та Г. Ф. Бондарь були проаналізовані особливості застосування договорів концесії. Разом з цим, питання здійснення інвестування на ринку природного газу до теперішнього часу практично не були досліджені.

Стаття 10 ГК України відносить до одного з основних напрямів економічної політики, що визначаються державою, інвестиційну політику та встановлює що вона спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним¹.

Слід погодитися з зауваженням Д. В. Задихайла про те, що вектор державної інвестиційної політики за час формування інвестиційного законодавства, кілька разів змінював свій напрямок, а разом з ним коригувалися склад і зміст інвестиційного законодавства, аж до радикальної зміни деяких його важливих фрагментів². Аналогічної думки дотримується О. М. Вінник, та підкреслює, що інвестиційна політика як складова економічної політики держави протягом усього періоду існування незалежної української держави змінювалася залежно від економіко-соціальних умов в країні, що, на нашу думку, також розповсюджується на процес інвестування в газової сфері, який був оновлений з прийняттям спеціального Закону України «Про ринок природного газу» від 09.04.2015 № 329-VIII (далі – Закон № 329-VIII).

Варто підкреслити, що незважаючи на спробу впорядкування інвестиційних процесів, які відбуваються на ринку природного газу,

¹ Вінник О. М. Інвестиційне право: навчальний посібник.-2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Правова єдність. 2009. 616 с.

² Задихайло Д. В. Економіко-правові передумови формування інвестиційного законодавства України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр./ редкол.: Ю.П. Битяк (голова) [та ін.].* Харків : Право, 2002. С. 41.

в Законі № 329-VIII чітко не позначені головні елементи правовідносин щодо інвестиційної діяльності на ринку природного газу, а саме: не встановлене коло можливих суб'єктів та об'єктів інвестування, не визначені основні можливі правові форми інвестування, порядок одержання додаткових гарантій інвесторів, які обов'язково повинні бути передбачені, враховуючи сучасний стан сфери залучення фінансових ресурсів. В зв'язку з цим, постає потреба визначення вищезазначених категорій.

На думку вчених-економістів, елементами механізму інвестування підприємств газової промисловості є: суб'єкти, об'єкти інвестування, функції, принципи, інформаційне забезпечення, фактори прямого і непрямого впливу, методи залучення інвестицій, ринковий і внутрішньо-господарський спосіб залучення інвестицій, нормативно-правове забезпечення¹.

Розглядаючи елементний склад інвестиційних відносин на ринку природного газу, слід визначити, що основними інвесторами на ринку природного газу можуть бути: 1) держава як головний стратегічний інвестор; 2) інституційні інвестори; 3) індивідуальні (приватні) інвестори; 4) корпоративні інвестори.

Згідно норм ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. за № 1560-XII, об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права². Відносно визначення об'єктів інвестиційних правовідносин ринку природного газу можна виділити три основні групи, а саме: цілісні майнові комплекси (які повністю та частково можуть бути об'єктами інвестування); юридичні особи (інвестування яких здійснюється, шляхом корпоративного або колективного інвестування); права на використання при-

¹ Дергачова В. В., Чорний В. В. Особливості середовища функціонування підприємств газової промисловості України в контексті формування механізму процесів їх інвестування. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/80115>.

² Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

родних ресурсів (право на видобуток і реалізацію найважливіших природних ресурсів, які можуть здійснювати як держава, так і приватні компанії). Найактуальнішими об'єктами інвестиційних залучень на газовому ринку залишаються газотранспортна система, газорозподільна (газопостачальна) системи, газосховища та об'єкти, пов'язані з видобутком газу.

Традиційно, в залежності від діяльності певних суб'єктів та від джерел походження, інвестування поділяють на такі види, які доречні і для газового ринку: внутрішнє (вітчизняні інвестиції), іноземне (інвестиції належать іноземним інвесторам), спільне (інвестиції належать вітчизняним та іноземним інвесторам) а також приватне та державне – залежно від форм власності певних суб'єктів. Спираючись на поширені класифікації, надані, в тому числі, О. М. Вінник¹ та В. В. Поєдинок², також виділяються такі види інвестування, які на нашу думку, можливі на газовому ринку (залежно від джерел, форм власності та об'єктів інвестування): внутрішньогосподарське (основним джерелом інвестування виступає прибуток суб'єкта господарювання–інвестора) та зовнішньогосподарське (основне джерело інвестування – активи інвестора, залучені ним кошти інших осіб на підставі відповідних договорів) інвестування, капітальне інвестування (може бути реалізоване у вигляді придбання цілісних майнових комплексів, реконструкції та модернізації об'єктів газотранспортної системи) та фінансове інвестування (операції з дохідними видами фінансових інструментів). Разом з тим, необхідно підкреслити, що основними правовими формами реалізації інвестування на ринку природного газу в сучасних умовах в Україні є договірна форма, яка опосередковує не лише вкладення інвестицій, а й організацію інвестиційного процесу, та корпоративна форма інвестування, розгляд певних видів яких доцільно провести разом з аналізом відповідних норм Закону № 329-VIII.

¹ Вінник О. М. Інвестиційне право: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Правова єдність. 2009. С. 15–19.

² Поєдинок В. В. Правове регулювання інвестиційної діяльності: теоретичні проблеми : монографія. Ніжин: ТОВ Видавництво Аспект Поліграф, 2013. 480 с.

Питання договорів в інвестиційній діяльності розглядалися в багатьох дослідженнях, в тому числі у дослідженнях С. І. Крупко, В. В. Поєдинок, О. Е. Сімсон, В. В. Кафарського та ін. Так, предметом наукових досліджень О. Е. Сімсон також є правова модель державно-приватного партнерства та конкретні механізми її впровадження у законодавстві України про інноваційну діяльність. Так, спираючись на вищевказані дослідження, на ринку природного газу можливо виділити наявність таких видів інвестиційних договорів, які, наприклад, укладаються в рамках державно-приватного партнерства: договір концесії, договір про спільну діяльність та угоди про розподіл продукції. Так, Г. Ф. Бондарь було здійснено обґрунтування моделі державно-приватного партнерства для використання в процесах трансформації газопостачальних підприємств в державно-приватне партнерство, в якості якої рекомендовано договори концесії, також дослідницею з економічної точки зору продемонстровано, що вітчизняний інструментарій концесійних угод дає можливість створювати у сфері газопостачання суб'єкти господарювання, здатні максимально задовольнити потреби суспільства в надійному і ефективному постачанні природного газу.

Особливе місце займають дослідження корпоративної форми державно-приватного партнерства, зроблені О. М. Вінник¹, яка акцентує увагу на проблемах правового забезпечення корпоративної форми державно-приватного партнерства України та шляхах їх розв'язання, підкреслюючи складність цих відносин, пов'язану з можливістю використання різних його форм та моделей.

Щодо законодавчого регулювання інвестиційної діяльності на ринку природного газу, слід визначити, що Закон № 329-VIII містить положення, які вказують на прямий взаємозв'язок між встановленням тарифів та забезпеченням необхідних інвестицій в газотранспортні та газорозподільні системи, газосховища, а також установку LNG (зрідженого природного газу). При цьому, норми ч. 6 ст. 4 Закону № 329-VIII, яка закріплює вимоги щодо цін та тарифів, встановлюють,

¹ Вінник О. М. Корпоративна форма державно-приватного партнерства: проблеми правового забезпечення на тлі зарубіжного досвіду : монографія. Суми : Мак Ден, 2012. 204 с.

що тарифи на послуги транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) природного газу та послуги установки LNG повинні створювати економічні стимули для здійснення інвестицій та підтримання у належному стані газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ, установки LNG, а також покращення взаємодії і сполучення між ними. Встановлення тарифів відповідно до норм Закону № 329-VIII відноситься до компетенції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, яка отримала статус Регулятора на ринку природного газу. Однак, Законом № 329-VIII не закріплені ніякі можливі форми інвестування щодо газотранспортної, газорозподільної систем (з метою сприяння безпеки постачання), зберігання природного газу та надання послуг установки LNG.

Відповідно до ст. 6 Закону № 329-VIII центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в нафтогазовому комплексі, розробляє і за результатами консультацій з суб'єктами ринку природного газу, представниками споживачів (у тому числі побутових споживачів) та за погодженням з Регулятором затверджує Національний план дій, що є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами ринку природного газу, який визначає заходи для усунення або зменшення загального негативного впливу кризової ситуації¹. В рамках вищевказаної статті, встановлені ринкові заходи, що застосовуються для подолання кризової ситуації всіх рівнів, які поділяються на дві групи: 1) заходи, спрямовані на збільшення обсягів постачання природного газу; 2) заходи, спрямовані на зменшення обсягів споживання природного газу. Саме до першої групи законодавець відносить стимулювання інвестицій в об'єкти газової інфраструктури. Однак, при наявності фактичної монополії держави на газову інфраструктуру, центральні виконавчі органи наряд чи спроможні проводити дієве та транспарентне (прозоре) залучення приватних інвестицій без зобов'язання їх в цьому на законодавчому рівні.

¹ Про ринок природного газу : Закон України від 09.04.2015 р. N 329-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. № 27. 2015. Ст. 234.

Крім того, в рамках моніторингу безпеки постачання природного газу встановлюється обов'язок центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в нафтогазовому комплексі щодо підготування в установлені строки звіту за попередній календарний рік про результати моніторингу безпеки постачання природного газу, а також вжиті або заплановані заходи щодо цих питань. При цьому звіт повинен містити інформацію про механізми стимулювання інвестицій у видобуток, транспортування, розподіл, зберігання природного газу та надання послуг установки LNG, передбачені законодавством України. Тобто, в звіті повинні відображатися засоби стимулювання інвестицій, форми яких не передбачені в законах України.

Регулювання інвестування на ринку газу в нормативно-правових актах України відображається не системно та не повно. Так, на даний час на сайті Міністерства енергетики та вугільної промисловості розміщено «Звіт за 2015 рік за результатами проведення моніторингу безпеки постачання природного газу» (далі - Звіт), який не містить конкретної інформації про механізми стимулювання інвестицій у видобуток, транспортування, розподіл, зберігання природного газу та надання послуг установки LNG¹. Але містить інформацію про заходи щодо реформування газового сектору та модернізації існуючих потужностей. Так, Європейська Комісія та Світовий банк уклали угоду про реалізацію Трастового фонду, спрямованого на підтримку модернізації газотранспортної системи України та надання технічної допомоги у розмірі 2,5 млн. євро у рамках «Спільної заяви по модернізації ГТС» від 23.05.2009 р. (підписано ЄК, Урядом України, Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку та Європейським інвестиційним банком). Крім того, Звіт містить інформацію про завершення підготовки з боку ПАТ «УКРТРАНСГАЗ» до реалізації двох інвестиційних проектів із залученням кредитних коштів Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку та «Deutsche Bank AG» щодо реконструкції ма-

¹ Звіт за 2015 рік за Результатами проведення моніторингу безпеки постачання природного газу. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245045994.

гістрального газопроводу «Уренгой-Помари-Ужгород» та компресорної станції «Бар» газопроводу «Союз». В зв'язку з чим, 15.07.2015 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про ратифікацію Фінансової угоди (Газопровід Уренгой – Помари – Ужгород (Проект «Реконструкція, капітальний ремонт та технічне переоснащення магістрального газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород») між Україною та Європейським інвестиційним банком». Також, в Звіті звернено увагу на початок роботи щодо підготовки до ініціювання проекту з будівництва газопроводу-інтерконектору між Україною та Польщею, на побудову якого планується залучити кошти міжнародних фінансових організацій. Вищевказані наміри та дії щодо реалізації інвестування газового сектору підтверджують важливість інвестиційного співробітництва між Україною та ЄС, яке реалізується у взаємодії нашої держави з Європейським інвестиційним банком, пріоритетними напрямками кредитної діяльності якого в енергетичному секторі України є модернізація транспортної та енергетичної інфраструктури та підвищення рівня енергоефективності економіки України. Однак, в вищевказаному звіті відсутня передбачена законодавством як обов'язкова інформація щодо механізмів стимулювання інвестицій у видобуток, транспортування, розподіл, зберігання природного газу та надання послуг установки LNG, що може бути слідством відсутності інвестування на час складення звіту або небажанням розкриття певної інформації.

Слід зауважити, що в основі інвестиційної діяльності багатьох сфер ринку природного газу передбачається реальне інвестування в формі капітальних вкладень. Враховуючи необхідність модернізації газової інфраструктури на даному етапі реформування ринку природного газу, здійснення капітальних інвестицій потрібно для розвитку газотранспортних та газорозподільчих мереж і сховищ природного газу. Так, законодавчої регламентації набули порядок інвестиційного планування щодо газотранспортної системи та розвитку газосховища. Зокрема, ст. 30 Закону № 329-VIII встановлює порядок інвестиційного планування щодо газотранспортної системи, яке включає розробку плану розвитку газотранспортної системи на пев-

ний строк, що має забезпечити відповідність газотранспортної системи потребам ринку природного газу та інтересам безпеки постачання природного газу. Крім того, план розвитку газотранспортної системи визначає: підтвержені інвестиції, перелік нових інвестицій, що мають бути здійснені протягом зазначеного строку та загальні строки реалізації всіх інвестиційних проєктів. Аналогічні норми щодо необхідності складення плану розвитку газосховища містяться в ст. 50 Закону № 329-VIII і передбачають розробку оператором газосховища плану розвитку газосховища на певний строк (складеного на підставі відповідних), який має забезпечувати відповідність газосховища потребам ринку та інтересам безпеки постачання природного газу та повинен містити: перелік підтверджених інвестиційних проєктів незалежно від джерел фінансування; перелік інвестицій, що доцільно здійснити протягом встановленого строку; строки реалізації інвестиційних проєктів.

Процес використання внутрішньогосподарських джерел фінансових ресурсів (які є основою самоінвестування) регулюється «Порядком формування інвестиційних програм газопостачальних, газорозподільних, газотранспортних та газозберігаючих підприємств», затверджений Постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України № 2255 від 28.11.2011 р.¹, (далі – Постанова № 2255), його дія поширюється на суб'єктів господарювання, які отримали ліцензію на здійснення господарської діяльності відповідного виду діяльності. Порядок визначає процедуру подання, формування, розгляду, схвалення та виконання інвестиційних програм ліцензіатів з метою визначення обґрунтованості запланованих ліцензіатом капіталовкладень (витрат) у структурі тарифів на відповідний напрям діяльності на ринку природного газу на принципах економічної доцільності, а також цільового використання коштів ліцензіатом. Відповідні інвестиційні програми мають на меті розвиток та стале

¹ Про затвердження порядку формування інвестиційних програм газопостачальних, газорозподільних, газотранспортних та газозберігаючих підприємств : Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України від 28.11.2011. №2255. *Офіційний вісник України*. 2011. № 102. стор. 346. Ст. 3782. код акту 5988612011.

функціонування підприємства і за структурою є планами використання коштів для підвищення рівня надійності та економічності роботи основних фондів, та, відповідно, містять комплекс необхідних зобов'язань ліцензіата на період виконання програми щодо розвитку підприємства. Також зміст програм повинен містити обґрунтування, що підтверджують доцільність здійснення інвестиційної діяльності, джерела її фінансування та певний графік виконання. Постановою № 2255 встановлюється три види можливих джерел фінансування інвестиційних програм, а саме: 1) амортизаційні відрахування; 2) прибуток; 3) інші джерела фінансування, якими можуть бути кошти, отримані від здійснення господарської діяльності (пов'язаної або не пов'язаної з ліцензованим видом діяльності), операційні витрати підприємств і залучені, запозичені кошти за умовою отримання згоди на їх використання. Зазвичай, більша частина запланованих програмами вкладень здійснюється саме на будівництво, реконструкцію, модернізацію та ремонт відповідних газових мереж і споруд на них, що є гарантом забезпечення належного технічного рівню їх експлуатації та надійності газопостачання. При цьому, на практиці, основними джерелами реалізації інвестиційних програм ліцензіатів виступають переважно амортизаційні відрахування та власний прибуток, що, на наш погляд, є результатом недосконалості механізму реалізації додаткових джерел інвестування, що унеможлиблює їх використання. Отже, належна реалізація будь-якої інвестиційної програми залежить насамперед від наявності певного обсягу інвестиційних ресурсів, механізми реалізації яких повинні бути оптимальними та чітко встановленими на законодавчому рівні. З урахуванням необхідності приведення норм газового законодавства у відповідність до діючого оновленого законодавства та вдосконалення процесів інвестування на всіх рівнях доцільним є внесення певних змін до Постанови № 2255 щодо реалізації додаткових джерел інвестування.

Необхідно зазначити, що всі механізми та правила інвестування, запропоновані Законом № 329-VIII, відповідають європейським стандартам, але на сьогодні встановлені норми не мають реалізації в повному обсязі. Враховуючи той факт, що Закон № 329-VIII був при-

йнятий саме з ціллю реформування та побудови ефективного ринку природного газу, який на даний час потребує належного інвестиційного розвитку шляхом здійснення значних вкладень у відповідні сфери діяльності та інфраструктуру, вкрай важливе прискорення процесу лібералізації, тому що залучення приватних інвесторів практично не можливе в умовах недосконалості правового механізму регулювання правовідносин на ринку природного газу. Саме для забезпечення належного реформування є необхідним застосування максимально доцільних форм інвестування в залежності від видів господарської діяльності та їх функціонального відокремлення на ринку природного газу.

Також, слід зауважити, що фактично відсутні норми, які б встановлювали в Законі № 329-VIII відповідну форму реалізації інвестування відносно видобування природного газу, незважаючи на нагальну потребу у розробці нових родовищ, збільшення власного газовидобутку, у тому числі й шляхом залучення інвестиційних коштів за договором про спільну діяльність та концесії, яка на даний час не має практичного застосування. Так, наприклад, за даними Державної служби статистики України видобуток природного газу в Україні у листопаді 2015 р. порівняно з аналогічним місяцем 2014 р. скоротився на 0,7 % – до 1,6 млрд куб. м. Крім того, на даний час потрібно удосконалення концесійного механізму і механізму державно-приватного партнерства (сферами застосування яких законодавчо визначено пошук, розвідка, видобування корисних копалин та транспортування, постачання і розподіл і постачання природного газу), угод про розподіл продукції, а також розміщення можливих форм інвестування шляхом спільної діяльності та встановлення усіх можливих форм інвестування на законодавчому рівні як необмеженого переліку, з наданням пріоритетного характеру при довгостроковому плануванні у відповідній енергетичній стратегії.

Можливим засобом залучення довгострокових інвестицій в нафтогазовому секторі щодо корпоративного інвестування, на нашу думку, є публічний лістинг, застосування якого сприяє розвитку фондового ринку як одного з найефективніших механізмів залучення,

розподілу та перерозподілу інвестиційних ресурсів. Також доцільно визначити необхідність укладення договору інвестиційного характеру при здійсненні приєднання суб'єкта ринку природного газу (замовника) до газових мереж з метою передбачення відповідних гарантій та компенсацій.

9.2. Види та пріоритетні напрямки інвестування на ринку природного газу

У сучасних умовах розвитку національного ринку природного газу формами інвестиційної діяльності, які найбільш відповідають особливостям діяльності на ринку газу є корпоративне інвестування та договірна форма інвестування, а саме укладання в рамках державно-приватного партнерства договорів концесії, договорів про спільну діяльність та угод про розподіл продукції. Отже, в сучасних умовах, найактуальнішими об'єктами інвестиційних залучень на газовому ринку, як вже зазначалося, залишаються газотранспортна система, газорозподільна (газопостачальна) системи, газосховища та об'єкти, пов'язані з видобутком газу. Так, визначення об'єктів інвестування з правової точки зору є важливим питанням.

Найбільш наближеною до належного регулювання переліку форм інвестування була Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 24 липня 2013 року за № 1071 (далі – Енергетична стратегія до 2030 року), яка на даний час втратила свою чинність. Вона містила загальні правила фінансування паливно–енергетичного комплексу (далі – ПЕК). Норми окремого розділу щодо фінансового забезпечення розвитку ПЕК, встановлювали, що розвиток ПЕК до 2030 р. потребуватиме здійснення значних інвестицій, що викликано надзвичайно низьким рівнем інвестицій у розвиток енергетичного комплексу за останні 20 років. Також Енергетичною Стратегією до 2030 року було зроблено акцент на те, що практично у всіх енергетичних секторах існували нагальні потреби

у вкладеннях у модернізацію та розвиток для підтримки і збільшення конкурентоспроможності.

Енергетична стратегія до 2030 р. передбачала здійснення інвестицій і фінансування розвитку ПЕК України як комерційними компаніями (приватними або державними), так і державою в рамках наступних основних механізмів: 1) самостійне інвестування комерційними компаніями (приватними або державними) у рамках природних процесів функціонування бізнесу за рахунок власних коштів або позикового фінансування; 2) використання методів тарифної політики для забезпечення достатності інвестиційних коштів у комерційних компаній, які діють на регульованих ринках; 2) прямі державні інвестиції у разі, якщо енергетичні об'єкти перебувають у державній власності і держава планує продовжувати зберігати над ними контроль¹. Одночасно нормами Енергетичної стратегії до 2030 р. визначалися додаткові заходи стимулювання здійснення інвестицій в об'єкти ПЕК з боку держави такими методами непрямого стимулювання, як: тимчасове введення більш сприятливих умов оподаткування, сприятлива митна політика щодо ввезення устаткування для капітальних проєктів, застосування прискореної амортизації, підтримка вітчизняного машинобудування для нафто та газовидобувної промисловості.

Енергетична стратегія до 2030 р. встановлювала стратегічний пріоритет держави в найближчому майбутньому – залучення приватних видобувних і сервісних компаній до розвідки й видобутку газу на території України, що потребуватиме істотних інвестицій, застосування нових технологій і сучасної організації праці та сукупний обсяг інвестицій, які потрібно було залучити для розвитку галузі й досягнення цільових показників видобутку.

Оновлена Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена Розпорядженням КМУ 18.08.2017 р. № 605-р (далі – Енергетична стратегія до 2035 р.)², встановлює відповідні стратегічні орієнтири

¹ Енергетична Стратегія України на період до 2030 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc.

² Про схвалення Енергетичної Стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80/paran6#n6>.

ПЕК України та передбачає завершення реформування енергетичного комплексу України, досягнення першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забезпечення інноваційного оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС до 2025 р. Енергетична стратегія до 2035 року встановлює основні вектори здійснення інвестування, однак не містить конкретизованої інформації відносно видів та форм інвестування на енергетичному ринку.

Так, норми Енергетичної стратегії до 2035 року передбачають, що підґрунтям для інвестицій мають бути реформи, демонополізація, прозорість і вдосконалення правових і регуляторних механізмів, з врахуванням головних таких передумов залучення інвестицій, як: верховенство права, адаптація до європейського енергетичного законодавства, деофшоризація економіки, впровадження стимулюючого податкового й регуляторного законодавства, економічно обґрунтовані тарифи, проведення комунікаційної політики для заохочення входу на ринок стратегічних та фінансових інвесторів. При цьому, закріплюється мінімальна роль держави щодо інвестування та максимальна роль держави щодо сприяння формуванню стимулюючого інвестиційного клімату. Так, частка прямих інвестицій з державного бюджету України у розвиток енергетичної інфраструктури не має перевищувати 5-10%, водночас прямі інвестиції з однієї країни не повинні сягати критичного рівня, що зумовлює потребу диверсифікації інвестицій¹.

Основними факторами забезпечення інвестиційної привабливості згідно норм Енергетичної стратегії до 2035 року є: 1) інтеграція української інфраструктури та регуляторно-законодавчої бази з країнами ЄС та інтеграція енергетичної інфраструктури України з європейською; 2) підтримка здорового конкурентного середовища, а саме впровадження незалежного, постійного та дієвого нагляду у сфері конкуренції та швидке запровадження умов ринкового ціноутворення на недискримінаційних засадах; 3) стабільна та прогнозована інвестиційна політика. Як зазначається в Енергетичній стратегії України до 2035 року на даний час, інвестиційна привабливість економіки

¹ Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085_

України та, передусім, енергетичного сектору залишатиметься недостатньою, якщо не буде вжито комплексу заходів, спрямованих на залучення інвестицій.

В якості комплексу заходів, спрямованих на залучення інвестицій та забезпечення інвестиційної привабливості країни, Енергетична стратегія до 2035 року пропонує: прозоре формування тактичних рішень, що прогнозовано відповідають визначеним довгостроковим цілям, зазначеним у Енергетичній стратегії; формування чітких та зрозумілих механізмів державно-приватного партнерства та прозорої регуляції європейського зразка в сфері інвестування в ПЕК; створення відповідних програм та інвестиційних проєктів; наявність зрозумілих механізмів щодо забезпечення адекватної прибутковості інвестованого капіталу; застосування зрозумілих механізмів забезпечення більш досконалої конкуренції; упровадження заходів із забезпечення деофшоризації; тотальне запровадження прозорих механізмів державних закупівель; запровадження законодавства, що стимулюватиме надходження інвестицій в ПЕК.

Енергетична стратегія України до 2035 року повинна бути реалізована у три основні етапи, для кожного з яких закріплюються певні механізми реалізації, які повинні бути актуалізовані у подальшому у виді відповідних програм розвитку галузей. Перший етап: «Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)» передбачає завершення імплементації Третього енергетичного пакета та створення повноцінних ринків природного газу та електроенергії відповідно до енергетичного законодавства ЄС. Завданнями другого етапу: «Оптимізація та інноваційний розвиток енергетичної інфраструктури (до 2025 року)» є запровадження механізмів залучення інвестицій для реалізації програми заміщення потужностей, що мають бути виведені з експлуатації, новою енергетичною інфраструктурою; підвищення рівня корпоративного управління суб'єктів господарювання та їх спроможності використовувати доступні інструменти внутрішнього та зовнішнього ринків капіталу й ресурсів енергетичного ринку України. Третій етап: «Забезпечення сталого розвитку (до 2035 року)» спрямований на інноваційний розвиток енергетичного сектору й бу-

дівництво нової генерації, здійснення інвестування у нові потужності генерації для заміщення потужностей, що мають бути виведені з експлуатації. Перед газовим сектором на цьому етапі стоятимуть завдання збільшення національного газовидобутку та адаптації потужностей газотранспортної системи в умовах розвитку загальноєвропейського ринку природного газу.

Таким чином, за результатами розгляду нормативного закріплення форм реалізації інвестиційних відносин на ринку природного газу, можна зробити наступні висновки: 1) нормативно-правові акти тільки частково містять можливі види та форми інвестування на ринку природного газу; 2) законодавчо не встановлене розвинутого переліку об'єктів інвестування, які відповідають до того ж видам та формам інвестування на ринку газу.

9.3. Питання адаптації правового регулювання ринку природного газу до інвестиційної моделі економіки України з врахуванням права ЄС

Слід погодитися, що інвестиційна модель економіки України містить елементи та засоби, необхідні в сучасних умовах для усунення диспропорцій в господарсько-правовому регулюванні інвестиційних відносин¹. Саме проблема порушення балансу в господарській системі країни та проблема диспропорцій в господарсько-правовому регулюванні інвестиційних відносин на ринку природного газу існує на даний час у світі довготривалого процесу побудови нової моделі ринку природного газу за європейськими параметрами. Як вже було зазначено, залучення іноземних інвестицій є основним показником розвитку ринкових відносин будь-якої країни та гарантом підтриман-

¹ Глібо С. В., Внукова Н. М. Інвестиційна модель економіки України в умовах адаптації законодавства України до права ЄС (господарсько-правовий аспект). *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах*: матеріали круглого столу. (м. Харків, 26 трав. 2015 р.). Харків. 2015. С. 131–137.

ня і зростання рівню національної економіки країни. На жаль, на даний час на ринку природного газу бракує інвестиційних вкладень, тому одним з основних питань, яке потрібно бути вирішеним терміново, є визначення шляхів стимулювання інвестиційних процесів. При цьому ці шляхи повинні відображати потреби та особливості сучасного стану інвестиційних процесів, які відбуваються на ринку, з врахуванням євроінтеграції енергетичного ринку.

Відповідно до норм Енергетичної стратегії України до 2035 року адаптація законодавства України до принципів роботи та законодавства ЄС є міжнародним зобов'язанням, передбаченим Угодою про партнерство і співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами від 14.06.1994 р., відповідно до ст. 51 п. 1 останньої Україна зобов'язується наближувати чинне та майбутнє законодавство до законодавства Співтовариства у пріоритетних сферах. Крім того, адаптація енергетичного законодавства визначена пріоритетною сферою відповідно до Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 року. Адаптація українського законодавства до енергетичного законодавства ЄС має сприяти створенню конкурентних енергетичних ринків України, інтегрованих до європейських ринків, базовими аспектами створення яких є, насамперед, забезпечення надійності постачання енергоносіїв та розширення конкуренції.

Імплементация європейських норм та принципів побудови енергетичного ринку Україною гарантує зміцнення енергетичної безпеки, посилення конкуренції на відповідних внутрішніх ринках та допоможе розрішити інвестиційні проблеми.

Розглядаючи питання адаптації правового регулювання ринку природного газу до інвестиційної моделі економіки України з врахуванням права ЄС, необхідно звернути увагу на три основних Директиви, регламентуючих правовідносини на ринку природного газу, це:

Директива 2003/55/ЄС від 26.03.2003 року Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для

внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 98/30/ЄС (далі – Директива 2003/55/ЄС)¹;

Директива 2004/67/ЄС від 26.04.2004 року Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про здійснення заходів для забезпечення безпеки постачання природного газу (далі – Директива 2004/67/ЄС)²;

Директива 2009/73/ЄС від 13.07.2009 року Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС (далі – Директива 2009/73/ЄС)³.

Директива 2009/73/ЄС є основною діючою серед європейських нормативних актів стосовно ринку природного газу. Основною метою Директиви 2009/73/ЄС є сприяння побудові конкурентного внутрішнього ринку природного газу, забезпечення належного рівня захисту інтересів всіх категорій споживачів та надання якісних послуг.

Директива 2009/73/ЄС встановлює наступні основні положення щодо інвестування:

1. Існування прямого зв'язку між ефективним розмежуванням видів діяльності на ринку природного газу (далі – ефективне розмежування) та здійсненням належного інвестування (щодо ініціатив вертикально інтегрованих підприємств для інвестування у свої мережі).

2. Необхідність застосування засобів ефективного розмежування, які можуть бути забезпечені лише шляхом позбавлення стимулу для вертикально інтегрованих підприємств дискримінувати своїх конкурентів у тому, що стосується доступу до мережі та інвестування.

¹ Директива 2003/55/ЄС від 26 червня 2003 року Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 98/30/ЄС. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_380/page?text=%B3%ED%E2.

² Директива 2004/67/ЄС від 26 квітня 2004 року Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про здійснення заходів для забезпечення безпеки постачання природного газу. URL: <https://www.energy-community.org/pls/portal/docs/36279.PDF>.

³ Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas and Repealing Directive 2003/55/EC. Official Journal, 2009. L 211. P. 94–136.

3. Встановлення мети ефективного розмежування, якою є створення стимулів для необхідних інвестицій та гарантування доступу нових операторів на ринку відповідно до прозорого та дієвого регулюючого режиму, при умові відсутності надмірно обтяжливого регулюючого режиму для національних регулюючих органів влади.

4. Правила щодо незалежних операторів з транспортування, які надають належні регулятивні рамки для гарантування доброчесної конкуренції, достатніх інвестицій, доступу до ринку нових операторів та інтегрування ринків газу.

5. Необхідність сприяння інвестиціям у нові великі інфраструктури, що повинне забезпечити належне функціонування внутрішнього ринку природного газу.

6. Необхідність застосування заходів, задля досягнення цілей економічної і соціальної єдності, які повинні мати можливість включати, зокрема, надання адекватних економічних стимулів та включати механізми відповідальності для гарантування необхідного інвестування.

7. Встановлення процедури планування інвестицій для незалежних операторів. Так, на незалежних операторів системи покладається відповідальність за надання і управління доступу для третіх осіб, включаючи гарантування довгострокової спроможності системи задовольняти обґрунтований попит шляхом планування інвестицій. При цьому, інвестиційне планування забезпечує довгострокову спроможність системи задовольняти обґрунтований попит та гарантує безпеку постачання.

8. Наявність обов'язку щодо фінансування інвестицій. Так, при умові призначення незалежного оператора системи, власник транспортної системи має обов'язок фінансувати інвестиції, рішення про які було прийнято незалежним оператором системи та затверджені регулюючим органом влади або дає свою згоду на фінансування будь-якою зацікавленою стороною, включаючи незалежного оператора системи.

Проаналізуємо ряд важливих положень щодо інвестування на ринку природного газу, регламентовані Директивами 2003/55/ЄС та 2004/67/ЄС. Так, Директива 2003/55/ЄС містила положення щодо необхідності заохочення інвестицій в газову інфраструктуру, при наявності умов щодо здійснювання необхідних інвестицій в газові ме-

режі таким чином, щоб вони забезпечувати життєздатність мереж та пільгові умови щодо функціонування нових газових інфраструктур. В свою чергу, Директива 2004/67/ЄС також наголошує на необхідності залучення інвестицій у інфраструктуру постачання газу, в тому числі залучення нових інвестицій у дослідження та виробництво, накопичення та транспортування газу, а також встановлює перелік заходів, що використовуються для забезпечення безпеки постачання газу, серед яких залучення інвестицій в розвиток інфраструктури для імпорту газу через регазифікаційні установки та газопроводи. Ідентичні норми відносно необхідності залучення інвестицій в інфраструктуру постачання газу частково імплементовані в національне законодавство.

Проведене дослідження дозволяють зазначити наступне:

По-перше, сучасні тенденції в напрямку лібералізації ринку природного газу вимагають удосконалення нормативно-правової бази, враховуючи визначення всіх необхідних елементів щодо інвестування. Всі механізми та правила інвестування, запропоновані Законом № 329-VIII, відповідають європейським стандартам, але на сьогодні встановлені норми не мають реалізації в повному обсязі та потребують відповідного доповнення.

По-друге, європейський досвід регулювання внутрішнього ринку природного газу підтверджує, що основними аспектами гарантування належного інвестування на ринку природного газу є забезпечення сталого функціонування внутрішнього ринку природного газу шляхом реалізації налагодженого механізму взаємодії всіх суб'єктів ринку, належного рівню безпеки постачання природного газу, та всіх необхідних економічних стимулів розвитку.

По-третє, в результаті використання системного підходу до аналізу інвестиційних відносин на ринку природного газу та дослідження їх елементного складу: суб'єктів інвестицій, об'єктів інвестицій та правових відносин, пов'язаних з рухом інвестицій, можна зробити наступні додаткові висновки.

До основних суб'єктів інвестиційної діяльності, які можуть здійснювати розміщення коштів у формі інвестицій на ринку природного газу належать: держава як головний стратегічний інвестор, індивідуальні (фізичні та юридичні особи) та інституційні (юридичні особи) інвестори.

До основних видів інвестування на ринку природного газу відносяться внутрішнє інвестування (шляхом розміщення вітчизняних інвестицій), іноземне інвестування (при якому інвестиції належать іноземним інвесторам), спільне (при якому інвестиції спільно належать вітчизняним та іноземним інвесторам), а також приватне інвестування (яке здійснюється шляхом розміщення коштів індивідуальних інвесторів) та державне інвестування (яке здійснюється виключно за рахунок державних коштів).

Формами та механізмами реалізації інвестування є: самофінансування (у тому числі через реалізацію амортизаційної політики як надійного джерела фінансування інвестицій з врахуванням певних обмежень використання в рамках цілей статті 10 ГК України); реалізація державно-приватного партнерства: укладання угод про розподіл продукції, договорів концесії, спільної діяльності та корпоративне інвестування; оптимізація цінової і тарифної політики (шляхом врахування коштів як інвестиційної складової в тарифі); бюджетне інвестування (здійснюється за рахунок держави шляхом вкладення бюджетних інвестицій з метою підтримки та розвитку газового сектору) та оптимізація грошово-кредитної політики (шляхом поліпшення умов кредитних ставок суб'єктам інвестиційної діяльності).

Відносно визначення об'єктів інвестиційних правовідносин ринку природного газу можна виділити три основні групи, це: цілісні майнові комплекси (які повністю та частково можуть бути об'єктами інвестування); юридичні особи (інвестування яких здійснюється, шляхом корпоративного або колективного інвестування); права на використання природних ресурсів (право на видобуток і реалізацію найважливіших природних ресурсів, які можуть здійснювати як держава, так і приватні компанії).

Таким чином, дослідження процесів інвестування на ринку природного газу в Україні дозволило виявити проблеми, пов'язані з недостатністю інвестиційних вкладень та недосконалістю нормативно-правової бази для забезпечення сталого зростання галузі, які потребують термінового вирішення. У цьому контексті велике значення має вдосконалення процесу формування інвестиційної політики держави, яка б дозволила відновити потенціал економічного зростання та сприяти розвитку внутрішнього ринку природного газу.